

Jäähyväiset semipresidentialismille

DAG ANCKAR

ABSTRACT

Finland: Farewell to Semipresidentialism

Since the late 1980's Finnish Constitution has been amended several times, and was finally thoroughly redrafted in 1999. In consequence of these events, Finland has undergone a regime change, moving from semipresidentialism to semiparliamentarism. During the former stages of her political life Finland has experienced strong as well as weak presidents; in the future, however, due to the constitutional changes, the Finnish President will always be a fairly weak political actor. True, the new Constitution still assigns the leadership in foreign policy to the presidency, in collaboration with the Cabinet; this very vague description, however, does not imply a true leading position in Finnish foreign policy, now much dominated by considerations pertaining to the interests of the European Union. As long as the presidency exercised considerable powers, something could indeed be said in favour of the direct method of election that was introduced a decade ago. Today, however, as the method fosters the well-known constitutional problem of dual legitimacy and also gives the voters a false impression of the presidential powers, it no longer serves a meaningful purpose. Clearly, the direct method of election should be abandoned and replaced with an indirect method, the simplest solution being that Parliament elects the President.

Maailman demokratiat ovat erilaisia, mutta niiden valtiosääntökehysten vaihteluväli on siltikin varsin suppea. Kuten Alfred Stepan ja Cindy Skach vertailevassa katsannossaan (1994, 119–120) toteavat demokraattiset valtiot, Sveitsiä lukuun ottamatta, ovat joko a) presidentiaalisia, kuten esimerkiksi Yhdysvallat, b) parlamentaarisia, kuten useimmat Länsi-Euroopan maat tai c) semipresidentiaalisia, kuten esimerkiksi Ranska. Viimeksi mainittu hallitustapa on tavallaan presidentialismin ja parlamentarismin sekamuoto, jonka keskeisenä piirteenä on eksekutiivin dualistisuus. Niinpä Giovanni Sartorin mukaan tämän hallitustavan ”*distinctive feature*” (1994a, 135) on, että toimeenpanovalta kuuluu presidentille ja hallitukselle yhdessä, jolloin presidentti on eduskunnasta riippumaton, mutta hallitsee eduskunnan luottamusta

nauttivan hallituksen myötävaikutuksella. Usein, mikä on kyllä virheellistä (Anckar 1999b), semipresidentialismin määritelmään liitetään Sartorin tavoin (1994a, 133–134) presidentin vaalitapaa koskevia edellytyksiä. Joskus vieläpä sisällytetään määritelmään, edelleen Sartorin tavoin (1994a, 131), vaatimus, että eksekutiivin sisäiset valtasuhteet voivat ja että niiden pitääkin vaihdella siten, että joskus presidentti ja joskus hallitus ovat dominoivana osapuolena. Tätä järjestelmänsisäistä vaihtuvuutta jotkut pitävät semipresidentialismin eräänä vahvana puolena (esim. Lijphart 1992, 8–9).

Suomen järjestelmä on täyttänyt semipresidentialismin määritelmän kriteerit hyvin ja Suomi on kansainvälisessä kirjallisuudessa varsin usein saanut toimia sanotun hallitustavan tyypp-

pitäpauksena, jonka kokemuksiin ja toimintatapoihin on ahkerasti viitattu. Semipresidentialismin käsitteen kansainväliseen tutkimuskirjallisuuteen tuoneessa tunnetussa artikkelissaan (vuodelta 1980) Maurice Duverger nimenomaan korosti, että vaikka jotkut semipresidentiaaliset järjestelmät itse asiassa toimivat parlamentarismin ehdoilla, ”dualism operates or has operated in a real sense in Finland, Portugal and the Weimar Republic” (1980, 173). Ehkä paras viime aikoina maailmalla ilmestynyt valtio-opin oppikirja, Andrew Heywood’in *Politics* (1997), pitää Yhdysvaltojen järjestelmää rajoitetun presidentialismin parhaana esimerkkinä, lisäten kuitenkin, että ”semi-presidential systems like those in France and Finland also conform to this model” (1997, 320). Näiden toteamusten oikeellisuus ei kuitenkaan enää päde. Ensimmäinen maaliskuuta Suomessa voimaan astunut uusi hallitusmuoto riisuu dramaattisella tavalla presidentin valtaoikeudet jättäen niistä vain rippeet. Arend Lijphart esitti 1990-luvun alussa arvion, että siirtymät presidentialismista kohti parlamentarismia ovat tulevaisuudessa tavallisemmat kuin siirtymät parlamentarismista presidentialismiin (1992, 27). Väitteensä tueksi hän viittasi tapahtumiin, siirtymiin ja aloitteisiin muun muassa useissa latinalaisamerikkalaisissa maissa, Filippiineillä ja Etelä-Koreassa. Tänäpäin hän voisi huoletta lisätä luettelonsa myös Suomen.

Lyhyessä alustuksessa en voi tarkemmin selostaa ja analysoida niitä konkreettisia presidentinvaltaa koskevia muutoksia, joista uusi hallitusmuotomme säätää (tarkemmin esim. Anckar 1999a, 1999b). Tyydyn kahden yleisen näkökohdan esittämiseen.¹

Hallituksen helmikuussa 1998 annetussa esityksessä Suomen uudeksi hallitusmuodoksi on seuraavansisältöinen lyhyt toteamus ja selitys:

”Erityisesti uudistuksella pyritään vahvistamaan Suomen hallitusjärjestelmän parlamentaarisia piirteitä. Osaksi ehdotettu uusi perustuslaki lisääisi suoraan eduskunnan valtaoikeuksia ja poistaisi eduskunnan toimival-

lan nykyisiä rajoituksia. Merkittävää olisi tässä suhteessa erityisesti eduskunnan aikaisempaa huomattavasti välittömämpi osallistuminen valtioneuvoston muodostamiseen. Osaksi uudistuksella pyrittäisiin tukemaan eduskunnan luottamuksen varassa toimivan valtioneuvoston asemaa suhteessa tasavallan presidenttiin. Esimerkkinä voidaan mainita valtioneuvoston myötävaikutuksen vahvistaminen presidentin päätöksentekomenettelyssä.” (Hes 1/1998, 32.)

Tätä sinänsä asiallista ja täsmällistä toteamusta täydentää kuitenkin hallituksen esityksessä seuraava lisäys:

”Tasavallan presidentti säilyisi kuitenkin uuden hallitusmuodon mukaan edelleen merkittävänä valtioelimenä, jonka valtaoikeudet liittyvät muun muassa ulkopoliittikkaan, valtioneuvoston muodostamiseen, lakien säätämiseen, ennen aikaisten eduskuntavaalien määräämiseen ja ylimpien virkamiesten nimitykseen.” (Hes 1/1998, 32.)

Lisäys on omituinen ja tarpeeton, myös harhaanjohtava. Presidentin valtaoikeuksista tosin säilyvät jotkut osat ja tokihan nämä osat ”liittyvät” ulkopoliittikkaan, lakien säätämiseen jne. Liittymistä enemmästä ei kuitenkaan ole kyse, eikä presidentti voi mitenkään säilyä merkittävänä valtioelimenä. Erittäin tulkinnanvaraista ja epäselvää säännöstä lukuun ottamatta (Anckar 1998, 32–35), jonka mukaan presidentti johtaa ulkopoliittikkaa yhteistoiminnassa valtioneuvoston kanssa, presidentille vielä jäävät valtaoikeudet ovat kovin rajalliset, minkä lisäksi ne eivät kuvasta tietoista ja rationaalista valtiosääntöstrategiaa. Vuoden 1974 valtiosääntökomitean ns. välimietinnöstä aikanaan annetussa lausunnossa Sven Lindman korosti, että koska valtiosääntö ei pystynyt riittävässä määrin estämään valtionpäämiehen itsenäisen vallankäytön kasvua, ”är det motiverat att dämpa ned hans författningsenliga maktställning, men inte att avlägsna de i författningen nedlagda förutsättningar för att han skall kunna utöva en ”regulativ” funktion” (1979, 47). On vaikeaa nähdä, että uudessa hallitusmuodossa olisi ”nedlagda förutsättningar” jonkun nimenomaisen funktion edistämiseksi. Edellytykset näet eivät muodosta ehjää ja systemaattista, olkoonkin aiempaa selvästi pienempää, kokonaisuutta – niiden funktionaaliset kytkennät ovat hei-

¹ Kirjoitus perustuu tekijän alustukseen Suomalaisen lakimiesyhdistyksen ja Valtiotieteellisen yhdistyksen järjestämässä ”Perustuslakiseminaarissa”, Helsinki, Säätytalo, 15.10.1999.

kot ja hämärät ja niiden kumulatiivisuusarvo on näin ollen vähäinen. Niistä ei synny asetta presidentin käteen. Syntyy vaikutelma, että presidentinvallan jäänteitä on sisällytetty valtiosääntöön aika lailla sattumanvaraisesti, ”paljon pitää poistaa, mutta kaikkea ei sentään tohdi poistaa” -periaatteella.

Kauan muuttumattomana säilyneen valtiosääntömme puitteissa presidentinvalta on eri aikoina ollut erivahvuinen. Meillä on ollut vahvoja, kohtuullisen vahvoja ja kohtuullisen heikkoja presidenttejä. K.J. Ståhlberg, Jaakko Nousiainen luonnehdintaa (1985, 75) lainatakseni, ”vetäytyi kerrassaan majesteettiseen eristyneisyyteen nojautuen muodolliseen asemaansa ja perittyyn johtajanauktoriteettiin sekä legitimoitujen vähittäin suorituksillaan henkilökohtaisen johtajuutensa”; Urho Kekkonen, edelleen Nousiaisen sanoin (1985, 218), kohosi presidenttiyensä korkeasuhdanteessa, ”monien kansalaisten silmissä perinteisen kuninkuuden tapaan ohi viranomaisten ja lain ylimmäksi auktoriteetiksi ja erotuomariksi”. Presidentinvallan variaatioita voidaan selittää monilla determinanteilla, kuten ulkopoliittikkaan liittyvillä tapahtumilla ja muutoksilla, puoluejärjestelmän kehityksellä ja presidenttihenkilön psykologialla (esim. Anckar 1984, 9–14). Variaation pohjalla on kuitenkin ollut se yksinkertainen tosiseikka, että presidentillä on ollut tuntevia valtaoikeuksia, joita on voinut käyttää tai olla käyttämättä. Asia voidaan ehkä ilmaista niin, että presidentit ovat astuneet valtaoikeuksilla katetun voileipäpöydän ääreen, josta ovat saattaneet hallitusmuodon suomin valtuuksin poimia lautaselleen sopiviksi katsomansa annokset. Ståhlberg oli pidättyväinen, joskaan ei askeetti; Kekkonen oli tässäkin suhteessa ahmatti. Jatkossa pöydällä ei ole kuin murusia, eikä askeetin ja ahmatin välille voi tulevaisuudessa syntyä suurta eroa. Presidentinvallan determinanteilla ei ole enää liikkumavaraa; riippumattomat muuttujat kuihtuvat kokoon. Suomen presidentit ovat tulevaisuudessa aina heikkoja, koska he eivät voi muuta olla.

Tätä tosiseikkaa ei muuta miksikään se, että presidentti edelleen johtaa ulkopoliittikkaa, nyt yhteistoiminnassa valtioneuvoston kanssa. Todellisuudessa ei nimittäin voi mistään varsinaisesta johtamisesta olla kyse. Presidentti on joko hallituksen linjoilla tai sitten ei. Edellisessä ta-

pauksessa on yhdentekevää, onko hän mukana ”johtamassa” tai ei; jälkimmäisessä tapauksessa hän joutuu väistämättä lopulta antautumaan niin eduskunnan kuin eduskunnan luottamusta nauttivan hallituksenkin edessä, varsinkin kun Suomen ulkopoliittikka integraatiokehityksen ja Neuvostoliiton häviämisen myötä on aiempaa selvemmin EU-politiikkaa ja näin ollen hallituspolitiikkaa eikä henkilökohtaista diplomatiata (esim. Nousiainen 1992; Anckar 1998). Presidentinvallan peruspilareita on meillä sodanjälkeisenä aikana ollut ulkopoliittikan ja hallituksen nimittämisöikeuden yhteenkietoutuma, jonka osat ovat ruokkineet toisiaan ja joka on mahdollistanut presidentinvallan joskus häikäilemättömänkin käytön (esim. Anckar 1984, 117–120; Kevin 1998). Tämä ei ole jatkossa mahdollista. Presidentti on riisuttu aseista ja häneltä puuttuvat ulkopoliittikan hoidossa kotimaan toimijoihin kohdistuvat sanktiot, uhat ja painostuskeinot. Valtioneuvoston ratkaisuehdotukseen ulkopoliittikkassakin kytketty presidentti voi halutessaan kyllä hankaloittaa, vaikeuttaa ja monimutkaistaa ulkopoliittikan hoitoa, mutta johtaa hän ei sitä voi.

Itse asiassa täytyy ihmetellä sitä, että presidentille uudessakin hallitusmuodossa on haluttu jättää ulkopoliittikassa näkyvä rooli. Ajattelumallista, jonka mukaan demokratiassa voidaan yhden ihmisen harteille asettaa vastuu tai osavastuu maan politiikasta, olisi jo voinut kokonaan luopua, kun siitä jo melkein kokonaan luovuttiin. Onhan malli vanhentunut, obsoleetti. ”Since the disadvantage of conferring on one person the entire power of government has been recognized, the disadvantage of conferring on one person any important part could also have been recognized”, kirjoittaa José Batlle y Ordóñez Uruguayn valtiojärjestelmää pohtivassa kiintoisassa esseessään (1992, 176–177). ”Human thought is imperfect and flawed”, jatkaa Batlle (1992, 177); näin myös meillä. Ehkä asia on niin, että ajatus siirtymisestä vahvasta presidentinvallasta puhtaaseen titulaaripresidenttiyteen on meillä hylätty pieteettisyyden ja poliittisen tarkoituksenmukaisuuden takia: meillä on edelleen presidentinvalta, tyypistettynä, siksi että meillä on aina ollut presidentti, siksi että instituutiosta on tullut osa poliittista kulttuuriamme ja siksi että puhtaan parlamentarismien ajatus sittenkin koetaan meillä vielä vie-

raana. Reformin ilmapiiri on meillä arvatenkin muistuttanut Brasiliiaa, jossa siirtyminen presidentialismista parlamentarismiin edellyttää tarkkailijoiden mukaan (Lamounier 1992, 136) presidentialismin eräiden piirteiden, kuten suoran kansanvaalin ja presidentin niin symbolisten kuin joidenkin substantiaalistenkin oikeuksien säilyttämistä.

Presidentialismia pidetään yleensä parlamentarismia huonompana vaihtoehtona (esim. Linz 1992 ja 1994; Lijphart 1992; Powell 1982; Riggs 1994 ja 1997; Stepan & Skach 1994; vrt. kuitenkin Shugart & Carey 1992; Mainwaring & Shugart 1997). Kärjekkäitä ilmauksia mielellään viljelevä Sartori on todennut, että ”presidentialism has performed poorly” (1994a, 86) ja että ”the record of the presidentially governed countries is... quite dismal” (1994b, 107). Silti presidentialismilla on positiivisväritteisiä piirteitä – kansainvälisessä kirjallisuudessa (mm. Lijphart 1992, 12–13) on usein viitattu siihen, että presidentialismille ominainen suora kansanvaali on menetelmänä demokraattisempi kuin se epäsuora tapa, jolla eksekutiivi valitaan parlamentaarisisa järjestelmissä. Sinänsä väite vaalitavan demokraattisuudesta pitää paikkansa, jos onkin ohimennen todettava, että presidentialismi ei aina ja kaikkialla edellytä suoraa kansanvaalia. Mikronesian federatiivinen tasavalta on kiistatta presidentiaallinen valtio, mutta presidentin valitsee siellä maan edustuslaitos (esim. Burdick 1988). Joka tapauksessa, jos ja kun yksittäiselle toimijalle on uskottu laajat poliittiset valtuudet ja oikeudet, on demokratiassa luonnollista ja välttämätöntäkin, että tällä toimijalla on demokraattinen legitimitiitti. Tämä toteutuu parhaiten tietysti silloin, kun toimija on kansan valitsema.

Nimenomaan suoraan kansanvaaliin kytkeytyy kuitenkin samalla eräs presidentialismin keskeinen heikkous. Se ilmenee demokraattisen legitimitiitin päällekkäisyytenä: Kansan valitsema presidentti nauttii demokraattista legitimitiittiä, mutta sama pätee kansan valitsemiin lainsäätäjiin. Kuten Antero Jyränki on todennut (1981, 367), presidentin ja eduskunnan asettaminen toisistaan riippumattomina valtiomahteina yhtäläisiksi suvereenin kansan edustajiksi johtaa loogiseen umpikujaan: keskinäisen konfliktin sattuessa molemmat elimet eivät voi edustaa kansan enemmistön mielipidettä.

Juan Linz toteaa puolestaan, että ei ole olemassa demokraattista periaatetta jonka mukaan konflikti olisi ratkaistavissa, ja että hallitusmuotoihin eri maissa sisältyvät mekanismit yleensä ovat siinä määrin monimutkaiset, tekniset ja legalistiset, etteivät ne pysty herättämään legitimitiittiä ylläpitäviä tunteita ja reaktioita valitsijoissa (1994, 7). Se toiseikka, että konfliktit Amerikan Yhdysvalloissa, jossa ne ovat toki tavallisia, eivät ole johtaneet vakaviin kriiseihin, johtuu Linzin mukaan siitä, että puolueet ovat siellä löyhiä ja kurittomia (1994, 7). Suomessa, kuten monissa muissakin presidentiaalisissa ja semipresidentiaalisissa maissa, tilanne on kuitenkin toinen.

Suomi on tämän vuosikymmenen aikana astunut niiden maiden joukkoon, jotka asettuvat kyseiselle konfliktille alttiiksi. Tasavallan presidentin vaalitapa oli meillä noin seitsemän vuosikymmenen ajan välillinen. Tämä aikoinaan kompromissina syntynyt vaalitapa ei kuitenkaan tyydyttänyt ketään ja vihdoin vuoden 1987 valtiosäännön tarkistuksessa päädyttiin suoran ja välillisen vaalin sekajärjestelmään, joka jäi kertakäyttöiseksi Suomen siirtyessä vuonna 1991 suoraan ja tarvittaessa kaksivaiheiseen presidentinvaaliin (Nousiainen 1998, 198–199). Valtiosäännön saneleman valtarakenteen nyt oleellisesti muuttuessa nämä muutokset kuitenkin kyseenalaistavat vuoden 1991 reformia. Kuten jo todettiin, päällekkäislegitimitiitin mahdollistamaa konfliktia ei voida demokratiassa välttää, jos ja kun presidentillä, olkoon järjestelmä sitten presidentiaallinen tai semipresidentiaallinen, on tuntuvia valtaoikeuksia. Kun hänellä ei niitä Suomessa enää ole, on kuitenkin turhaa edelleen rasittaa valtiosäännön rakenteellista logiikkaa ja käytännön toimivuutta päällekkäislegitimitietin ongelmalla. Jan-Magnus Jansson (1992, 289) on varmasti oikeassa todetessaan, ettei ole mitään järkeä kutsua kansalaisia vaaliurnille valitsemaan kohtuullisen merkityksetöntä poliittista toimijaa. Tähän toteamukseen voidaan lisätä eräs keskeinen näkökohta: ”En viktig uppgift för en författning, som dock ofta förbises, är den informativa”. Näin kirjoittavat Erik Holmberg ja Nils Stjernquist tunnetussa ja monena laitoksena ilmestyneessä Ruotsia koskevassa valtiosääntökommentissaan (1998, 19). Tässä suhteessa suoran vaalitavan haittavaikutukset meil-

lä ovat ilmeiset, vaalitavan ja sen aiheuttaman yleisen kiinnostuksen ja yleisen hälinän las-
 kiessa sumuverhoa hallitusmuodon pykälien ja
 kansalaisten odotusten välille. Puolueiden aset-
 tamien ehdokkaiden mahdollisuuksien ja kan-
 natuslukujen suorastaan hysteerinen vatvomi-
 nen tiedotusvälineissä ja poliittisessa keskus-
 telussa, josta meillä on runsaasti näyttöä, aikaan-
 saa kansalaisissa sen virheellisen vaikutelman,
 että edessä on tärkeäkin, aikaisempiin presiden-
 tinvaaleihin verrattavissa oleva tapahtuma.

Kaiken kaikkiaan, Suomessa ei ole enää mi-
 tään syytä pitää voimassa suoraa vaalitapaa.
 Yksinkertaisin ja luultavasti paras menettely
 olisi, että eduskunta, tai mahdollisesti eduskun-
 nan nimeämä erillinen vaalikollegio, suorittai-
 si vaalin. Voi olla, että tähän on vaikeaa pääs-
 tä, kuten Heikki Halila äskettäisessä kirjoituk-
 sessaan on todennut: ”Ei ole liioiteltua sanoa,
 että kun kansa on saanut lelun”, ja tällä Halila
 viittaa kansanvaaliin, ”sitä ei saa siltä pois mil-
 lään valtioteoreettisilla perusteilla”(1999, 411).
 Jos näin on, Suomi ehkä säilyy valtiotieteen
 oppikirjojen sivuilla, nyt esimerkiksiä johdon-
 mukaiseen valtiosääntörationaaliteettiin kykene-
 mättömästä maasta. Toki löytyy esimerkkejä
 parlamentaarisisista maista, joissa valtionpäämie-
 henä toimiva presidentti on kansan valitsema.
 Tunnetussa oppikirjassaan Rod Hague, Martin
 Harrop ja Shaun Breslin viittaavat Itävallan,
 Irlannin ja Portugalin tapauksiin (1998, 211).
 Sanottujen maiden täydellinen vertailtavuus
 Suomen tapaukseen voidaan ehkä kyseenalais-
 ta ja täsmällisempi viittaus voisi koskea kau-
 kaista Kiribatia, jossa kansa parlamentin nimeä-
 mien ehdokkaiden joukosta valitsee *Beritentin*
 eli presidentin, jolla on suurin piirtein samat
 rajoitetut valtaoikeudet kuin Suomen presiden-
 tillä. Kyseisessä maassa, sen sinänsä hyvinkin
 korkeatasoisesta demokraattisuudesta huolimatta
 (Hadenius 1992, 62), ei kuitenkaan ole poliittisia
 puolueita (Anckar & Anckar 2000) pai-
 kallisten seikkojen vaikuttaessa voimakkaasti
 kansanedustajien valintaan ja vaikeuttaessa
 näin kansanedustuslaitoksen kykyä kehittää
 kansallista perspektiiviä (esim. Teiwaki 1993).
 Suomihan ei voi vedota tämäntyyppisiin poliit-
 tis-rakenteellisiin seikkoihin.

LÄHTEET

- Anckar, Dag (1984): *Folket och presidenten. En författningspolitisk studie*. Finska Vetenskaps-Societeten, Helsingfors (Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk, H. 132).
- Anckar, Dag (1998): I skuggan av Sovjets sönderfall. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 101:1, s. 27–40.
- Anckar, Dag (1999a): Finland inför millenniumskiftet: en regimbestämning. *Statsvetenskaplig Tidskrift*. 102:3, s. 241–262.
- Anckar, Dag (1999b): Semipresidentialism. En taxonomisk betraktelse. *Historisk Tidskrift för Finland* 84:4, s. 495–518.
- Anckar, Dag & Anckar, Carsten (2000): Democracies Without Parties. *Comparative Political Studies* (ilmestyy).
- Battle, José y Ordóñez (1992): A Collegial Executive for Uruguay. Teoksessa Lijphart, Arend (ed.): *Parliamentary Versus Presidential Government*, s. 175–177. Oxford University Press, Oxford.
- Burdick, Alan B. (1988): The Constitution of the Federated States of Micronesia. Teoksessa Ghai, Yash H. (ed.): *Law, Politics and Government in the Pacific Island States*, s. 252–283. Institute of Pacific Studies, University of the South Pacific, Suva.
- Duverger, Maurice (1980): A New Political System Model: Semi-Presidential Government. *European Journal of Political Research* 8:2, s. 165–187.
- Hadenius, Axel (1992): *Democracy and Development*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Hague, Rod & Harrop, Martin & Breslin, Shaun (1998): *Comparative Government and Politics*. 4th edition, Macmillan, London.
- Halila, Heikki (1999): Presidenttiehdokkaan valinta. *Kanava* 27:7, s. 405–411.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi*. Eduskunta 1998, Asiakirjat A 1. Helsinki: Eduskunta.
- Heywood, Andrew (1997): *Politics*. Macmillan Press, London.
- Holmberg, Erik & Stjernquist, Nils (1998): *Vår författning*. Elfte upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm.
- Jansson, Jan-Magnus (1992): *Från splittring till samverkan*. Söderström & C:o Förlags AB, Borgå.
- Jyränki, Antero (1981): *Presidentti. Tutkimus valtionpäämiehen asemasta Suomessa v. 1919–1976*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva.
- Kevin, Torbjörn (1998): *Välj bort presidenten – förädlad demokratin*. Schildts Förlags Ab, Helsingfors.
- Lamounier, Bolívar (1992): Presidentialism and Parliamentarism in Brazil. Teoksessa Lijphart, Arend (ed.): *Parliamentary Versus Presidential Government*, s. 133–136. Oxford University Press, Oxford.
- Lijphart, Arend (1992): Introduction. Teoksessa Lijphart, Arend (ed.): *Parliamentary Versus Presidential Government*, s. 1–27. Oxford University Press, Oxford.
- Lindman, Sven (1979): *Presidentens ställning*. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut, Nr 45, Åbo.

- Linz, Juan J. (1992): The Perils of Presidentialism. Teoksessa Lijphart, Arend (ed.): *Parliamentary Versus Presidential Government*, s. 118–127. Oxford University Press, Oxford.
- Linz, Juan J. (1994): Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference? Teoksessa Linz, Juan J. & Valenzuela, Arturo (eds.): *The Failure of Presidential Democracy*, s. 3–87. The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Mainwaring, Scott & Shugart, Matthew S. (1997): Juan Linz, Presidentialism and Democracy. A Critical Appraisal. *Comparative Politics* 29:4, s. 449–471.
- Nousiainen, Jaakko (1985): *Suomen presidentit valtiollisina johtajina*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva.
- Nousiainen, Jaakko (1992): EY-jäsenyyden vaikutus Suomen valtiollisten laitosten keskinäisiin toimivaltasuhteisiin. *Politiikka* 34:3, s. 262–270.
- Nousiainen, Jaakko (1998): *Suomen poliittinen järjestelmä*. Kymmenes, uudistettu laitos, Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva.
- Powell, G. Bingham (1982): *Contemporary Democracies: Participation, Stability, and Violence*. Harvard University Press, London.
- Riggs, Fred W. (1994): Conceptual Homogenization of a Heterogeneous Field. Teoksessa Dogan, Mattei & Kazancigil, Ali (eds.): *Comparing Nations*, s. 72–152. Blackwell Publishers, Oxford.
- Riggs, Fred W. (1997): Presidentialism Versus Parliamentarism: Implications for Representativeness and Legitimacy. *International Political Science Review* 18:3, s. 253–278.
- Sartori, Giovanni (1994a): *Comparative Constitutional Engineering*. Macmillan Press, London.
- Sartori, Giovanni (1994b): Neither Presidentialism nor Parliamentarism. Teoksessa Linz, Juan J. & Valenzuela, Arturo (eds.): *The Failure of Presidential Democracy*, s. 106–118. The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Shugart, M. S. & Carey, J. M. (1992): *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Stepan, Alfred & Skach, Cindy (1994): Presidentialism and Parliamentarism Compared. Teoksessa Linz, Juan J. & Valenzuela, Arturo (eds.): *The Failure of Presidential Democrac*, s. 119–136. The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Teiwaki, Roniti (1993): The Presidential Election: An Insider's View. Teoksessa van Trease, Howard (ed.): *Atoll Politics. The Republic of Kiribati*, s. 346–351. Macmillan Brown Centre for Pacific Studies, University of Canterbury, Christchurch.